

אדם ומדינה במבחן החירות

הרב נתנאל אריה

האסוציאציה של המילה "חירות" מצלצלת בעולם של שיעבוד; אך ישנה גם חירות רוחנית, שגם ממנה צריך לצאת "משעבוד לחירות". המאמר הבא עוסק בחירות הפנימית ובהגעה אליה, במישור הפרטי ובמישור הלאומי.

ממעמקי גטו קובנה

ימי זוועה בגטו קובנא. רעב, עינויים, ייסורי מוות, פעולות השמדה ועבודות כפיה. יהדות ליטא מתבוססת בדמה. אך גם בגיא צלמוות זה, לא איבדו יהודים את אמונתם האמיצה לחיות חיים יהודיים שלמים. לא חדלו לבקש קרן אור והדרכה נאמנה לסבך חיי השעה; כיצד לחיות בלא לאבד צלם אנוש, כיצד לשמור את אמונתם אפילו בשעה אפלה זו.

הספר "ממעמקים" הינו אחד מן המסמכים הנדירים שהשתמרו בדרך נס מאותה תקופה. הספר מתעד באותנטיות נדירה את פניה האצילים של יהדות ליטא באותם ימים נוראים. בפיסות נייר שהוטמנו במעבה האדמה, נרשמו שאלות ותשובות הלכתיות שהשיב אדם דגול, אוד מוצל מאש - הרב אפרים אושרי - ליהודי הגטו. לבטים שרק אמי אותם ימים יכלו לייצר, מקבץ שאלות נדיר המשקף רגשות של תסכול עמוק ושאלות נוקבות, כמו גם ביטויים עזים לרגישות אנושית ורוחנית כאחד; הניתן לומר קדיש על גויה שהצילה יהודים במרתף ביתה, תוך סכנת נפשות? האם מי שחברו הפציר בו לעזור לו לקרב את מיתתו, כדי שלא יסבול ייסורים, יכול להתמנות שליח ציבור בימים נוראים?...

באחת השאלות הכואבות המרגשות והנוקבות, מתאר הרב אושרי תפילת שחרית בגטו, בה שליח הציבור ר' אברהם יוסף הי"ד אומר כדרכו את ברכות השחר, ובהגיעו לברכת "שלא עשני עבד", קורא הלה בקול מר לרבש"ע:

איך אוכל לומר ברכה זו בשעה שנמצאים אנחנו בעוצר ושבי? איך יוכל עבד נתון למרמס לברך ברכת בן חורין, בשעה שמוט עבודת נתון על צווארו? איך יוכל עבד הנתון למרמס חרפת אנוש, המחסר לחמו ומימיו ומשביעו ראש ולענה, לברך ליוצרו ולומר: "שלא עשני עבד" - הלא לצחוק ולעג יהיה? אין זה אלא שקר, אמירה שאין מאחריה כל כוונת אמת?! כך היה חוזר וזועק מידי יום ביומו, ורבים מן הקהל הצטרפו עמו!

הרב עונה לציבור המתפללים תשובה הלכתית עמוקה ומחנכת, בה, לגודל האבסורד, מתבררת משמעות החירות דווקא באותן שעות אפלות. הרב מביא ראיות ומסביר שכוונת ההודאה בברכה זו, אינה על החופש מעבודת פיזית, כי אם על החרות הרוחנית הפנימית, על המצפן הפנימי אותו קנינו לעד ביציאת מצרים, על עולם ערכי אישי, בו אף יד אינה יכולה לשלוט, ואף אדם אינו יכול לשעבד. הרב מסיים את דבריו ומורה:

לכן אמרתי לשואלי, כי חס ושלום להם לבטל ברכה זו, אשר תוקנה על ידי אבות העולם, רבותינו זיכרונם לברכה. ואדרבה דווקא כעת חובה עלינו לברך ברכה זו. למען יכירו אויבנו ומגדננו, שלמרות שאנו נתונים בידם לעשות בנו כרצונם הרע, בכל זאת אנו רואים את עצמנו כבני חורין הנתונים במצור ובשביה, וקרובה ישועתנו לבוא וגאולתנו להיגלות!

עצם היכולת להתלבט בשאלה זו הינה ביטוי לחירות. הגוף אכן משועבד אך לא הרוח. גאה היא, בזה לקלגסים צמאי הדם, ושואפת היא לחירות שבוא תבוא.

ממש כך כתב בנסיבות הפוכות לחלוטין, כמה שנים קודם לכן, מרן הרב קוק זצ"ל במאמרו "חרותנו", וזו לשונו בשינויים קלים:

ההבדל שבין העבד לבן החורין אינו רק הבדל של מעמד. ניתן למצוא עבד משכיל שרוחו מלאה חירות, ולהיפך - בן חורין שרוחו הינה רוח של עבד! החירות הינה הרוח העליונה שהאדם והעם מתרומם על ידה להיות נאמן לעצמיות הפנימית שלו, לצלם א-לוקים שבקרבו. או אז מרגיש האדם את חייו כמגמתיים, ראויים ובעלי ערך. מה שאין כן בבעל רוח העבדות. אין תוכן חייו והרגשתו יונקים מאופיו העצמי, אלא ממה שהוא יפה וטוב אצל האחר שהוא שולט עליו שליטה כלשהי, רשמית או מוסרית.

בין חופש לחרות

שונה היא הגדרת ה"חופש" מהגדרת ה"חירות". אדם חופשי הינו אדם שאינו כפוי על ידי גורם חיצוני. חופשי הוא לפעול כלבבו. אך בן חורין הינו אדם החי תוך נאמנות לחפצו הפנימי, ואינו נתון לכל שעבוד הכופה את רצונו הפנימי, את צלם א-לוהים שבו!

בהקשר זה דומני שאין ידוע ומאפיין יותר מדו שיח שהתנהל בין אנטולי שרנסקי לשופטו, כמסופר בספרו "לא אירא רע". לאחר שנפסק דינו של שרנסקי להישלח לסיביר ל-13 שנים, אלא אם כן יחזור בו ויבקש חנינה, קם ואמר לשופט בקור רוח ובעוז:

אתה השופט חושב שהנך חופשי! אתה חושב כך, כיוון שלאחר שיגמר המשפט תלך לביתך, ואילו אני אהיה משועבד, כיון שאלך לכלא לזמן רב. אך דע לך, שמבין שנינו - אני הוא בן החורין האמיתי! אמנם גופי יהיה משועבד, אבל רוחי, היא תישאר חופשית, כיוון שארגיש שלא נכנעתי לגזרותיכם, ונשארת נאמן לאמונתך. אך לך השופט, קבעו מראש מה לומר! גופך אומנם משוחרר, אבל אינך חופשי להכריע לפי אמונתך. רוחך משועבדת, וזה חמור פי כמה וכמה... לשנה הבאה בירושלים הבנויה!

במבחן המציאות

אכן רובנו ככולנו אנשים חופשיים, אך כמה חזקה היא בנו החירות? הבה נבדוק את עצמנו, ונבחן את טיבה של החירות האישית הפנימית שלנו. הנה כמה שאלות פשוטות אך מהותיות, הצומחות מתוך המציאות המוכרת לכולנו, ודומני שהתשובות עליהן אינן פשוטות.

לפעמים ישנם סיפורים מזעזעים של איבוד חופש אינטימי בסיסי, תוך ניצול סמכות כזו או אחרת, מקרים העלולים לגרום לנו להרים גבה ולתמוה: היכן החירות והעצמאות המינימאלית?! אולם, לכשנתבונן בדבר לעומקו, ונהיה כנים כלפי עצמנו נוכל לשאול: האם לנו בחיינו היומיים לא קיימים מצבים דומים??

האם איננו יכולים לראות את עצמנו גם כן עושים דבר מה, רק משום שהוא מוצא חן בעיני מי שאנו חפצים בקרבתו? ולהיפך, האם איננו נמנעים מלומר או ולעשות דברים הנראים בעינינו כאמיתיים, ישירים ומוסריים, רק מפני שאיננו רוצים לאבד את אהדתו של מישהו. עד כמה באמת אנו פועלים כבני חורין באופן שלם, במציאות המקיפה אותנו?

אנו יכולים להסביר ולצטט מאמרים העוסקים בסוגיית החירות, אולם האם אנחנו כבני אדם, כתלמידים וכאנשים איננו יכולים לאבד משהו מן הזהות הפנימית שלנו, בהערצה לאישיות תורנית דגולה רבת מעש וכריזמאטית? האם תלותנו בה רצויה מבחינה רוחנית ונפשית? האם איננו יכולים לאמץ מבלי משים גם דברים שאינם נכונים או תואמים לנו? האם דברי חז"ל באומרים: "עשה לך רב" כוונתם לקבלה ללא ביקורת? או שמא קיימת בכך סכנה של אטימת הכיוון הרוחני המקורי הייחודי שלנו?

ובכלל האם אנחנו באמת חיים פועלים וחושבים באופן משוחרר ועצמאי, תוך נאמנות עצמית? או שמא פעמים רבות אנו מאמצים שבלונה מחשבתית, התואמת את החברה בה גדלנו, וחיים במרקם 'שבטי' אשר רבה בו החקיינות על פני האותנטיות והמחשבה העצמית? המציאות של חברה הומוגנית יכולה להביא את האדם השרוי בתוכה להיות כבול ושבלוני, בלי יכולת לפרוץ, ובלי יכולת להיות משוחרר דיו, על מנת להכיל מחשבות אחרות, ולגלות עולמות רוחניים חדשים.

מדינה במבחן

לא רק במישור האישי אלא גם במישור הלאומי כך הוא. האם אנו כחברה מוכנים "לפתוח את הקלפים" באופן אמיתי? האם העמדות המוכרות של: שמאל וימין, חילוניים ודתיים, ימשיכו ללוות אותנו דרך קבע בשטןץ ידוע ומוכר? או אולי התבגרנו מעט ואנו מסוגלים להכיל תנועות של שמאל לאומי, ימין הומני, ליברליות מאמינה ושורשית? האם המדיניות הביטחונית של מדינת ישראל לאחר כל פיגוע תהיה שמירה רדודה ויבשה של הלימה מידתית לתוקפנות שמנגד? או שמא נבין את שורשי העימות, נתנער ונהלום כאריה הקם מרכצו בקמים עלינו? האם נהיה מוכנים לשידוד מערכות ומבט ריאלי, או נמשיך להיכבל בעבותות אהבה אל תורן חזוננו?

הבה נעשה סדר ובירור בזהותנו הלאומית והאישית, נמשה את עצמנו מן המיצרים המקבעים של המציאות הסובבת. נהיה מוכנים לצאת למסע אישי של חיינו ללא מורא, נצעד היישר אל המים הסוערים שייבקעו בוודאי מפני רצוננו, ננער עצמנו מכל שפלות של עבדות נפשית לכל מה שהוא זר ומוריד את ערכנו, ונאזין לקולה הפנימי הטהור של נשמתנו. זה מתחיל בכל אחד במקומו, מחיבורו אל עצמו אל תורתו אל בית מדרשו, ומשם החוצה אל המציאות, אל מי שבא עמו במגע, באופן פשוט ובלתי אמצעי...